

Bill Bryson

ΟΛΗ Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

ΣΑΙΖΠΗΡ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΕΛΕΝΗ ΒΑΧΛΙΩΤΗ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Αναζητώντας τον Ουίλιαμ Σαίξπηρ	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Τα πρώτα χρόνια, 1564-1585	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Τα χαμένα χρόνια, 1585-1592	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
Στο Λονδίνο	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
Τα έργα	99
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	
Τα χρόνια της δόξας, 1596-1603	119
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	
Η βασιλεία του Ιακώβου Α΄, 1603-1616	133
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8	
Το τέλος	151
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9	
«Οι διεκδικητές»	177
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	193
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ	195
ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	201

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Αναζητώντας τον Ουίλιαμ Σαίξπηρ

Πριν κληρονομήσει πολλά χρήματα το 1839, η ζωή του Ρίτσαρντ Πλαντάτζενετ Τεμπλ Νάτζεντ Μπρίτζες Τσάντος Γκρένβιλ υπήρξε εντυπωσιακά αδιάφορη.

Είχε αποκτήσει ένα νόθο παιδί στην Ιταλία, ενίοτε έβγαζε λόγους στη Βουλή των Κοινοτήτων εναντίον της ανάκλησης των Νόμων για τον Αραβόσιτο¹ και είχε αναπτύξει ένα πρώιμο ενδιαφέρον για τα υδραυλικά (η έπαυλή του στο Στόου του Μπάκινγκχαμσερ είχε εννέα τουαλέτες με καζανάκι, από τις πρώτες στην Αγγλία που λειτουργούσαν με αυτό το πρωτοποριακό σύστημα). Κατά τα άλλα, δεν είχε τίποτα ξεχωριστό – μόνο λαμπρές προοπτικές και ένα σωρό ονόματα. Αφού όμως κληρονόμησε τους τίτλους του και μια τεράστια κτηματική περιουσία, από τις μεγαλύτερες στην Αγγλία, εξέπληξε τους συνεργάτες του, αλλά και τον ίδιο του τον εαυτό, καταφέροντας να χάσει μέσα σε εννέα μόλις χρόνια όλη του την περιουσία, μέχρι την τελευταία πεντάρα, κάνοντας επενδύσεις ύψιστου παραλογισμού.

Χρεοκοπημένος και ταπεινωμένος το έσκασε στη Γαλλία το καλοκαίρι του 1848, παραδίδοντας τα κτήματα και το σπίτι του στο Στόου, μαζί και όλα τα υπάρχοντά του, στους δανειστές του. Η δημοπρασία που ακολούθησε υπήρξε ένα από τα μεγαλύτερα κοινωνικά γεγονότα της εποχής. Ήταν τόσο πλούσια η επίπλωση του μεγάρου του στο Στόου, ώστε η εταιρεία Κρίστι και Μάνσον του Λονδίνου, που ανέλαβε τη δημοπρασία, χρειάστηκε ολόκληρη ομάδα υπαλλήλων και σαράντα ημέρες για να τη φέρει σε πέρας.

Ανάμεσα στα αντικείμενα που προκάλεσαν το μικρότερο ενδιαφέρον στη δημοπρασία ήταν και ένα πορτρέτο σε σχήμα οβάλ με σκούρα χρώματα, πενήντα έξι εκατοστά ύψος και σαράντα έξι πλάτος, που το αγόρασε ο Κόμης του Έλσμιαρ 355 γκινέες² και το οποίο ονομάζεται από τότε «το πορτρέτο του Τσάντος». Ο πίνακας είχε υποστεί πολλές χρωματικές αποκαταστάσεις και είχε μαυρίσει με τα χρόνια τόσο πολύ, που πολλές λεπτομέρειες είχαν χαθεί (και δεν έχουν αποκατασταθεί μέχρι σήμερα). Απεικονίζει έναν άντρα που δεν θα τον έλεγες άσχημο, παρόλο που έχει αρχίσει να χάνει τα μαλλιά του, με ένα ιδιαίτερα περιποιημένο μούσι. Στο αριστερό του αυτί φοράει ένα χρυσό σκουλαρίκι. Έχει μια έκφραση ήρεμη, μάγκικη, γεμάτη αυτοπεποίθηση. Δεν θα έλεγες ότι είναι ακριβώς ο τύπος στον οποίο θα εμπιστευόσουν τη γυναίκα σου ή την ενήλικη κόρη σου ελαφρά τη καρδία.

Παρόλο που δεν ξέρουμε τίποτα για την προέλευση αυτού του πίνακα ή για το πού βρισκόταν για μεγάλο χρονικό διάστημα πριν περιέλθει στην κατοχή της οικογένειας Τσάντος το 1747, θεωρείται, εδώ και πολλά χρόνια, ότι απεικονίζει τον Ουίλιαμ Σαίξπηρ. Παρουσιάζει βέβαια μια ομοιότητα με τον Ουίλιαμ Σαίξπηρ, αλλά αυτό είναι μάλλον αναπόφευκτο, εφόσον είναι ένα από τα τρία πορτρέτα του Σαίξπηρ στα οποία βασίστηκαν όλα τα υπόλοιπα.

Το 1856, λίγο πριν πεθάνει, ο Κόμης του Έλσμιαρ χάρισε τον πίνακα στη νέα Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων του Λονδίνου, εγκαινιάζοντας έτσι την ίδρυσή της. Εφόσον αποτέλεσε το πρώτο πορτρέτο της πινακοθήκης, έχει κάποια συναισθηματική αξία, αλλά η αυθεντικότητά του αμφισβητήθηκε σχεδόν αμέσως. Πολλοί τεχνοκριτικοί της εποχής θεώρησαν ότι ο εικονιζόμενος είχε υπερβολικά σκούρο δέρμα και έμοιαζε ξένος – Ιταλός ή Εβραίος – και όχι Άγγλος, πόσο μάλλον σπουδαίος ποιητής. Μερικοί, όπως αναφέρει ο Σάμιουελ Σένμπαουμ, είχαν σοκαριστεί από την «ακόλαστη» έκφραση στο πρόσωπό του και στα «λάγνα» χείλη του. (Κάποιος υποστήριξε, προσπαθώντας ίσως να διορθώσει την κατάσταση, ότι μπορεί να απεικονιζόταν μακιγιαρισμένος στο πορτρέτο, πιθανόν για τον ρόλο του Σάιλοκ.)

«Κοιτάξτε, ο πίνακας είναι της σωστής περιόδου – αυτό τουλάχιστον είναι γεγονός» μου είπε η δρ Τάρνια Κούπερ, η έφορος του μουσείου για τα πορτρέτα του 16ου αιώνα, κάποια μέρα που αποφά-

σισα να ανακαλύψω τι ξέρουμε και τι έχουμε σοβαρό λόγο να υποθέσουμε ότι ισχύει για το πιο σημαίνον πρόσωπο των αγγλικών γραμμμάτων. «Το κολάρο που φοράει ήταν της μόδας μεταξύ του 1590 και του 1610 περίπου, δηλαδή ακριβώς την εποχή που ο Σαίξπηρ γνώρισε τη μεγαλύτερη επιτυχία του, και επομένως ήταν πιο πιθανό από οποιαδήποτε άλλη εποχή να ζητήσει να του κάνουν το πορτρέτο. Μπορούμε επίσης να πούμε πως ο εικονιζόμενος ήταν κάπως μποέμ, πράγμα που ταιριάζει με το επάγγελμα του ηθοποιού, και ήταν μάλλον ευκατάστατος, όπως θα ήταν ο Σαίξπηρ εκείνη την περίοδο».

Τη ρώτησα από πού έβγαζε όλα αυτά τα συμπεράσματα.

«Το σκουλαρίκι μάς δείχνει ότι ήταν μποέμ» μου εξήγησε. «Το σκουλαρίκι στον άντρα σήμαινε τότε αυτό που σημαίνει και σήμερα – ότι δηλαδή αυτός που το φοράει έχει πιο ιδιαίτερες και εξεζητημένες ενδυματολογικές προτιμήσεις από τον μέσο άνθρωπο. Τόσο ο Ντρείκ όσο και ο Ράλι³ φορούν σκουλαρίκι στα πορτρέτα τους. Ήταν ένας τρόπος για να δηλώσουν ότι είχαν φύση περιπετειώδη. Οι άντρες που είχαν χρήματα φορούσαν πολλά κοσμήματα εκείνη την εποχή, συνήθως κεντημένα στα ρούχα τους. Επομένως, ο εικονιζόμενος εδώ είναι ή αρκετά διακριτικός ή όχι τρομερά πλούσιος. Μάλλον το δεύτερο, θα έλεγα. Από την άλλη μεριά βέβαια, φαίνεται ευκατάστατος –ή θέλει να τον θεωρούμε ευκατάστατο–, γιατί φοράει κατάμαυρα ρούχα».

Χαμογέλασε που την κοίταζα με απορία. «Χρειάζεται πολλή βαφή για να γίνει ένα ύφασμα εντελώς μαύρο. Κόστιζε λιγότερο να φτιάχνουν ρούχα από ύφασμα σταχτί ή μπεζ, ή κάποιο άλλο ανοιχτότερο χρώμα. Επομένως, τα μαύρα ρούχα τον 16ο αιώνα σήμαιναν, σχεδόν πάντα, καλή οικονομική κατάσταση».

Παρατηρούσε τον πίνακα για να προσδιορίσει την καλλιτεχνική του αξία. «Δεν είναι κακός πίνακας, αλλά ούτε και πολύ καλός» συνέχισε. «Τον ζωγράφισε κάποιος που ήξερε πώς να προετοιμάσει τον καμβά, άρα είχε κάποια εκπαίδευση στη ζωγραφική, αλλά είναι μάλλον της σειράς και οι φωτοσκιάσεις του δεν είναι καλές. Το βασικό ζήτημα είναι ότι, αν πρόκειται για τον Σαίξπηρ, είναι το μοναδικό πορτρέτο του, απ' όσο ξέρουμε, που μπορεί να μην είναι αντίγραφο, και άρα έτσι θα πρέπει να ήταν ο Ουίλιαμ Σαίξπηρ – αν είναι ο Ουίλιαμ Σαίξπηρ αυτός που απεικονίζεται».

Και τι πιθανότητες έχουμε να είναι πραγματικά ο Σαίξπηρ;

«Χωρίς αποδεικτικά στοιχεία για την προέλευσή του, δεν θα το μάθουμε ποτέ και είναι πλέον απίθανο, ύστερα από τόσα χρόνια, να εμφανιστούν κάποτε τέτοια στοιχεία».

Και αν δεν είναι ο Σαίξπηρ, τότε ποιος είναι;
Χαμογέλασε. «Δεν έχουμε ιδέα».

Αν το πορτρέτο του Τσάντος δεν είναι αυθεντικό, μας μένουν άλλες δύο προσωπογραφίες για να καταλήξουμε πώς μπορεί να έμοιαζε ο Ουίλιαμ Σαίξπηρ. Η πρώτη είναι η χαλκογραφία που εμφανίζεται ως προμετωπίδα στη συλλογή των έργων του Σαίξπηρ του 1623 – το περίφημο *Πρώτο Φόλιο*.

Η «χαλκογραφία του Ντρέσαουτ», όπως λέγεται, από τον Μάρτιν Ντρέσαουτ που τη φιλοτέχνησε, είναι ένα εντυπωσιακά –αν όχι μεγαλοπρεπώς– μέτριο έργο. Δεν υπάρχει τίποτα σε αυτή την προσωπογραφία που να μην είναι λάθος. Το ένα μάτι είναι μεγαλύτερο από το άλλο. Το στόμα είναι, κατά περίεργο τρόπο, σε λάθος θέση. Τα μαλλιά είναι μακρύτερα από τη μια πλευρά του κεφαλιού. Το κεφάλι είναι δυσανάλογο με το σώμα και μοιάζει να πετάει και να φεύγει από τους ώμους σαν μπαλόνι. Και το χειρότερο από όλα είναι ότι ο εικονιζόμενος φαίνεται συνεσταλμένος και απολογητικός, σχεδόν φοβισμένος – δεν θυμίζει σε τίποτα το τολμηρό και γεμάτο αυτοπεποίθηση άτομο που μας μιλάει μέσα από τα έργα του Σαίξπηρ.

Ο Ντρέσαουτ (ή Ντρόσερτ, ή Ντρισουά, όπως τον έλεγαν καμιά φορά στην εποχή του) θεωρείται ότι προέρχεται από μια οικογένεια φλαμανδών καλλιτεχνών, παρόλο που οι Ντρέσαουτ ήταν ήδη εξήντα χρόνια και τρεις γενιές στην Αγγλία μέχρι να εμφανιστεί ο συγκεκριμένος απόγονος, ο Μάρτιν. Ο Πίτερ Ου. Μ. Μπλάνι, η μεγαλύτερη αυθεντία σε ό,τι αφορά το *Πρώτο Φόλιο*, υποστηρίζει ότι ο Ντρέσαουτ, που θα ήταν είκοσι δύο, είκοσι τριών ετών και χωρίς σοβαρή πείρα όταν έκανε την προσωπογραφία, μπορεί να είχε επιλεγεί όχι ως επιτυχημένος χαλκογράφος, αλλά απλώς και μόνο επειδή είχε τα σωστά εργαλεία: μια κυλινδρική πρέσα για χαλκογραφίες. Λίγοι καλλιτέχνες είχαν αυτό το εργαλείο το 1620.

Παρ' όλα τα ελαττώματά της, η χαλκογραφία υποστηρίζεται έμμετρα από τον Μπεν Τζόνσον, ο οποίος σ' αυτήν ακριβώς αναφέρεται

στους στίχους που γράφει εις μνήμην του Σαίξπηρ και περιλαμβάνονται στο *Πρώτο Φόλιο*.

*Αχ, αν μπορούσε να χαράξει στον χαλκό
εξίσου τέλεια με το παρουσιαστικό,
το πνεύμα του θα ξεπερνούσε η εικόνα,
όλα όσα χώρεσε ο χαλκός μες στον αιώνα.*

Έχει υποστηριχθεί με αρκετά βάσιμα επιχειρήματα ότι ο Τζόνσον μπορεί να μην είχε δει το έργο του Ντρέσαουτ όταν έγραφε αυτούς τους τόσο επαινετικούς στίχους. Είναι πάντως βέβαιο ότι γι' αυτό το πορτρέτο δεν πόζαρε ο συγγραφέας. Ο Σαίξπηρ είχε πεθάνει επτά χρόνια πριν κυκλοφορήσει το *Πρώτο Φόλιο*.

Μας μένει επομένως μόνο μία ακόμα προσωπογραφία – το επιχρωματισμένο άγαλμα, σε φυσικό μέγεθος, που αποτελεί το κεντρικό στοιχείο του μνημείου για τον Σαίξπηρ στον εξωτερικό τοίχο της εκκλησίας της Αγίας Τριάδας στο Στράτφορντ-απόν-Έιβον, όπου έχει ταφεί. Όπως και η χαλκογραφία, έτσι και το άγαλμα δεν παρουσιάζει καλλιτεχνικό ενδιαφέρον, αλλά έχει το πλεονέκτημα ότι το είχαν δει και το είχαν θεωρήσει ικανοποιητικό, υποθέτουμε, άνθρωποι που γνώριζαν τον Σαίξπηρ. Το φιλοτέχνησε ο Χέραρτ Γιάνσεν,⁴ και το τοποθέτησαν στο παρεκκλήσιο της εκκλησίας αυτής πριν από το 1623, είναι δηλαδή σύγχρονο με το πορτρέτο του Ντρέσαουτ. Ο Γιάνσεν ζούσε και εργαζόταν κοντά στο Θέατρο Γκλόουμπ [Globe] στο Σάδερκ του Λονδίνου και επομένως μπορεί να είχε συναντήσει τον Σαίξπηρ. Ελπίζουμε βέβαια να μην τον είχε συναντήσει ποτέ, γιατί ο Σαίξπηρ που απεικόνισε είναι ένα αυτάρεσκο άτομο με ηρπυσμένο πρόσωπο και την «πολύ βαθιά και πολύ λεπτή έκφραση μιας ουροδόχου κύστης» (σύμφωνα με τον Μαρκ Τουέιν).

Δεν ξέρουμε ποια ακριβώς ήταν η αρχική μορφή του αγάλματος, γιατί το 1749 κάποιος ανώνυμος «φρέσκαρε» καλοπροαίρετα τα χρώματα. Είκοσι τέσσερα χρόνια αργότερα ο μελετητής των έργων του Σαίξπηρ Έντμοντ Μαλόουν, που επισκέφθηκε την εκκλησία, τρόμαξε όταν είδε την προτομή χρωματισμένη και έδωσε εντολή στους επιτρόπους της εκκλησίας να βάλουν κάποιον να την επικαλύψει με λευκό χρώμα, για να προσεγγίσει αυτό που λανθασμένα θεωρούσε

ότι ήταν η αρχική της μορφή. Όταν αποφάσισαν, ύστερα από χρόνια, να την ξαναχρωματίσουν, κανένας δεν ήξερε πλέον ποια χρώματα έπρεπε να χρησιμοποιήσουν. Το θέμα αυτό είναι σημαντικό, γιατί οι χρωστικές δεν δίνουν απλώς χρώμα στην προτομή, αλλά τονίζουν και τα χαρακτηριστικά, αφού πολλές από τις λεπτομέρειες δεν είναι χαραγμένες αλλά επιζωγραφισμένες. Όταν ήταν λευκή, θα πρέπει να έμοιαζε μάλλον με εκείνα τα ανέκφραστα κεφάλια που χρησιμοποιούσαν παλιά στις βιτρίνες για να εκθέτουν καπέλα.

Με τον Ουίλιαμ Σαίξπηρ λοιπόν βρισκόμαστε στην περίεργη θέση να έχουμε τρεις προσωπογραφίες από τις οποίες προήλθαν όλες οι άλλες – δύο από αυτές δεν είναι πολύ καλές και είναι έργα καλλιτεχνών που έζησαν χρόνια μετά τον θάνατό του. Η τρίτη είναι πιο εντυπωσιακή ως πορτρέτο, αλλά μπορεί να παριστάνει ένα εντελώς διαφορετικό άτομο. Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι μάλλον παράδοξο: Όλοι αναγνωρίζουμε αμέσως μια προσωπογραφία του Σαίξπηρ μόλις τη δούμε, χωρίς όμως να ξέρουμε πραγματικά πώς έμοιαζε ο ίδιος. Το ίδιο συμβαίνει και με όλες σχεδόν τις πτυχές της ζωής του και του χαρακτήρα του: Είναι συγχρόνως το πιο γνωστό και το πιο άγνωστο πρόσωπο των αγγλικών γραμμάτων.

Πριν από διακόσια τουλάχιστον χρόνια, ο ιστορικός Τζορτζ Στίβενς, εκφράζοντας κάτι που επαναλαμβάνεται σταθερά από τότε, παρατήρησε ότι όλα όσα ξέρουμε για τον Σαίξπηρ περιορίζονται σε μερικά σκόρπια γεγονότα: Ότι γεννήθηκε στο Στράτφορντ-απόν-Έιβον, έκανε οικογένεια σε αυτό το μέρος, πήγε στο Λονδίνο, έγινε ηθοποιός και συγγραφέας, επέστρεψε στο Στράτφορντ, έκανε τη διαθήκη του και πέθανε. Αυτό δεν ίσχυε ακριβώς όταν έγραφε ο Στίβενς, και σίγουρα ούτε σήμερα, ωστόσο είναι αλήθεια ότι αγνοούμε πολλές πληροφορίες.

Ύστερα από τετρακόσια χρόνια συστηματικής έρευνας, οι μελετητές έχουν ανακαλύψει περίπου εκατό ντοκουμέντα σχετικά με τον Ουίλιαμ Σαίξπηρ και την οικογένειά του – αρχεία βαπτίσεων, συμβόλαια ακινήτων, πιστοποιητικά φορολογίας, πιστοποιητικά γάμου, εντολές κατάσχεσης, δικογραφίες (πολλές δικογραφίες, γιατί πρόκειται για μια περίοδο δικομανίας στην Αγγλία) κ.ά. Έχουμε λοιπόν πολ-

λά ντοκουμέντα αυτού του είδους, αλλά τα συμβόλαια, τα πιστοποιητικά και όλα τα σχετικά είναι κατ' ανάγκην απρόσωπα στοιχεία. Μας δίνουν πολλές πληροφορίες για τις συναλλαγές ενός ανθρώπου, αλλά δεν μας λένε σχεδόν τίποτα για τα συναισθήματά του.

Υπάρχουν επομένως τεράστια κενά στις γνώσεις μας για τη ζωή του Σαίξπηρ και πολλά από αυτά που δεν ξέρουμε είναι, από τη φύση τους, ιδιαίτερα σημαντικά. Δεν ξέρουμε, για παράδειγμα, ούτε πόσα ακριβώς έργα έγραψε ούτε με ποια σειρά. Μπορούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα ως προς τα βιβλία που διάβαζε, αλλά δεν ξέρουμε ούτε από πού τα προμηθεύταν ούτε τι τα έκανε όταν τα τελείωνε.

Παρόλο που μας άφησε κείμενα με ένα εκατομμύριο λέξεις περίπου, μόνο δεκατέσσερις λέξεις είναι γραμμένες από τον ίδιο – έξι υπογραφές με το ονοματεπώνυμό του και οι λέξεις «από εμένα» στη διαθήκη του. (Κάποιοι ειδικοί υποστηρίζουν ότι ένα μέρος του θεατρικού έργου του *Σερ Τόμας Μουρ*, που δεν παίχτηκε ποτέ, είναι γραμμένο από το δικό του χέρι, αλλά δεν υπάρχουν ικανοποιητικές αποδείξεις.) Δεν έχουμε γραπτή περιγραφή από την περίοδο που έζησε για το πώς έμοιαζε. Το πρώτο κείμενο που αναφέρεται στην εμφάνιση και την προσωπικότητά του –«ήταν ένας άνδρας ωραίος, με καλές αναλογίες, πολύ ευχάριστος στην παρέα, ετοιμόλογος και πνευματώδης»– το έγραψε εξήντα τέσσερα χρόνια μετά τον θάνατό του κάποιος Τζον Όμπρι, ο οποίος γεννήθηκε δέκα χρόνια μετά τον θάνατο του Σαίξπηρ.

Ο Σαίξπηρ φαίνεται ότι είχε πολύ ήπιο χαρακτήρα, αλλά η πρώτη γραπτή πληροφορία που έχουμε γι' αυτόν προέρχεται από μια δυσφημιστική επίθεση που δέχτηκε από έναν συνάδελφό του καλλιτέχνη. Κατά πολλούς βιογράφους του, περιφρονούσε τη γυναίκα του –όλοι ξέρουμε ότι της άφησε στη διαθήκη του μόνο το δεύτερο καλύτερο κρεβάτι του σπιτιού του, και μάλιστα σαν να του κατέβηκε η ιδέα αφού ολοκλήρωσε τη διαθήκη–, αλλά κανείς δεν έγραψε ποτέ για την αγάπη και για την ένωση δύο αδελφών ψυχών με μεγαλύτερη αφοσίωση, ανάταση και γλαφυρότητα από τον Σαίξπηρ.

Δεν είμαστε σίγουροι για τη σωστή ορθογραφία του ονόματός του, αλλά ούτε κι ο ίδιος ήταν σίγουρος: στις υπογραφές που σώθηκαν το όνομα δεν εμφανίζεται ούτε δύο φορές με τον ίδιο τρόπο. (Άλλοτε υπογράφει *Willm Shaksp*, άλλοτε *William Shakespe*, ή *Wm Shakspe*,

ή William Shakspere, Willm Shakspere, ή και William Shakspeare. Το περίεργο είναι ότι ποτέ δεν χρησιμοποιήσε τον τρόπο που γράφεται τώρα το όνομά του: William Shakespeare.) Και ούτε πώς ακριβώς το πρόφερε ξέρουμε. Η Χέλγκε Κέκεριτζ, συγγραφέας του βιβλίου *Shakespeare's Pronunciation* [Η προφορά του Σαίξπηρ], θεωρεί ότι το πρόφερε με ένα απλό, βραχύ *a*, όπως στη λέξη Shack. Μπορεί να τον φώναζαν αλλιώς στο Στράτφορντ και αλλιώς στο Λονδίνο, ή μπορεί να χρησιμοποιούσε και ο ίδιος διαφορετικούς τρόπους προφοράς, όπως χρησιμοποιούσε και διαφορετικούς τρόπους ορθογραφίας.

Δεν ξέρουμε αν έφυγε ποτέ από την Αγγλία. Δεν ξέρουμε με ποιους ανθρώπους έκανε παρέα ή πώς διασκεδάζε. Οι σεξουαλικές του προτιμήσεις παραμένουν άλυτο μυστήριο. Για ελάχιστες μόνο μέρες της ζωής του μπορούμε να πούμε με σιγουριά πού βρισκόταν. Δεν έχουμε καμία πληροφορία για το πού ήταν τα οκτώ καθοριστικά για την καριέρα του χρόνια, από τότε που άφησε στο Στράτφορντ τη γυναίκα του και τα τρία μικρά παιδιά του και έγινε εν ριπή οφθαλμού πετυχημένος δραματουργός στο Λονδίνο. Όταν πρωτοαναφέρεται στα κείμενα της εποχής ως θεατρικός συγγραφέας, το 1592, βρίσκεται ήδη στο μέσο της ζωής του.

Σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα θέματα που τον αφορούν, είναι το λογοτεχνικό αντίστοιχο του ηλεκτρονίου – πανταχού παρών και άφαντος.

Για να καταλάβω γιατί ξέρουμε τόσο λίγα για τη ζωή του Σαίξπηρ και τι ελπίδες έχουμε να μάθουμε κάποτε περισσότερα, πήγα μια μέρα στην Υπηρεσία Δημοσίων Αρχείων –που ονομάζεται τώρα Εθνικό Αρχείο–, στο Κιου του δυτικού Λονδίνου. Συνάντησα εκεί τον Ντέιβιντ Τόμας, τον επικεφαλής της υπηρεσίας, έναν γεροδεμένο, πρόσχαρο και γλυκομίλητο άντρα με γκρίζα μαλλιά. Όταν έφτασα, ο Τόμας σήκωνε μια μεγάλη στοίβα πρόχειρα δεμένα έγγραφα –υπομνήματα του Θησαυροφυλακίου τυλιγμένα σε κυλίνδρους από το χειμερινό τρίμηνο του 1570– και τα ακουμπούσε πάνω σε ένα μακρύ τραπέζι στο γραφείο του. Επρόκειτο για χίλιες σελίδες περγαμνής από δέρμα προβάτου, που ούτε δύο από αυτές δεν είχαν ακριβώς το ίδιο μέγεθος. Καθώς μάλιστα ήταν και το δέσιμο απολύτως στοιχειώδες, ήταν εξαι-

ρετικά άβολο να μεταφέρεις αυτό το πακέτο και έπρεπε να χρησιμοποιήσει κανείς και τα δυο του χέρια. «Τα αρχεία είναι εξαιρετικά από πολλές απόψεις» μου είπε ο Τόμας. «Το δέρμα του προβάτου είναι απίστευτα ανθεκτικό υλικό, παρόλο που πρέπει να το χρησιμοποιείς με κάποια προσοχή. Στο χαρτί, για παράδειγμα, το μελάνι το απορροφούν οι ίνες, ενώ στο δέρμα παραμένει στην επιφάνεια, όπως η κιμωλία στον πίνακα, κι έτσι σβήνεται σχετικά εύκολα».

«Τον 16ο αιώνα το χαρτί ήταν επίσης καλής ποιότητας» συνέχισε. «Το έφτιαχναν από κουρέλια και δεν είχε πραγματικά καθόλου οξύ, επομένως διατηρήθηκε πολύ καλά».

Όμως στα δικά μου μάτια, που δεν είμαι ειδικός, το μελάνι έμοιαζε να έχει ξεθωριάσει, να έχει γίνει θολό σαν να βράχκε και τα γράμματα ήταν στην ουσία αδύνατον να τα ξεχωρίσεις. Επιπλέον, το κείμενο δεν ήταν οργανωμένο έτσι που να διευκολύνει την ανάγνωση με την πρώτη ματιά. Τόσο το χαρτί όσο και η περιγραφή κόστιζαν ακριβά και επομένως όταν έγραφαν, δεν άφηναν ούτε σπιθαμή ελεύθερη. Δεν υπήρχαν κενά μεταξύ των παραγράφων – δεν υπήρχαν δηλαδή παράγραφοι. Στο σημείο που τελείωνε μία καταχώριση άρχιζε η επόμενη, χωρίς επικεφαλίδες ή αρίθμηση για να ξεχωρίζουν μεταξύ τους. Είναι πολύ δύσκολο να καταλάβεις με μια ματιά τι περίπου λένε τα κείμενα. Για να διαπιστώσεις αν ένας τόμος περιέχει κάποια αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο ή γεγονός που σε ενδιαφέρει, πρέπει ουσιαστικά να διαβάσεις κάθε λέξη – κι αυτό δεν είναι εύκολη υπόθεση ούτε για τους ειδικούς, όπως ο Τόμας, γιατί εκείνα τα χρόνια ο καθένας έγραφε με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο.

Οι ελισαβετιανοί δεν σχημάτιζαν μόνο τα γράμματα όπως ήθελε ο καθένας. Έκαναν ακριβώς το ίδιο και με την ορθογραφία. Τα εχειρίδια καλλιγραφίας πρότειναν είκοσι διαφορετικούς –συνά μάλιστα πολύ διαφορετικούς– τρόπους για να γράψεις συγκεκριμένα γράμματα. Σύμφωνα λοιπόν με το γούστο του καθενός, το γράμμα *d*, για παράδειγμα, μπορούσε να μοιάζει με το νούμερο 8, με ένα διαμάντι με ουρά, με έναν κύκλο που είχε ένα κοτσανάκι από πάνω ή με κάποιο άλλο από τα υπόλοιπα δεκαπέντε προτεινόμενα σχήματα. Το κεφαλαίο *A* μπορούσε να μοιάζει με *h*, με *o*, με *f*, με *s* ή και με *l* – ουσιαστικά, κάθε γράμμα μπορούσε να μοιάζει σχεδόν με οποιοδήποτε άλλο. Σαν

να μην έφταναν όλα αυτά, οι δικαστικές υποθέσεις γράφονταν σε μια ειδική «παγκόσμια» γλώσσα που ονομαζόταν «δικανική γραφή» – «ένα περίεργο είδος εκκλησιαστικών λατινικών που κανένας Ρωμαίος δεν θα μπορούσε να διαβάσει», όπως μου είπε χαμογελώντας ο Τόμας. «Η σειρά των λέξεων ακολουθούσε τους κανόνες της αγγλικής, αλλά είχαν ενσωματώσει ένα μυστηριώδες λεξιλόγιο και ιδιόρρυθμες συντομογραφίες. Ταλαιπωρούνταν ακόμα και οι υπάλληλοι που ασχολούνταν συνεχώς με αυτά τα κείμενα, γι' αυτό όταν μια υπόθεση γινόταν ιδιαίτερα περίπλοκη, το γύριζαν συχνά στα αγγλικά, για να βγάλουν άκρη».

Παρόλο που ο Τόμας ήξερε ότι είχε μπροστά του τη σωστή σελίδα και είχε μελετήσει επανειλημμένα το χειρόγραφο, του πήρε πάνω από ένα λεπτό για να ξαναβρεί τη γραμμή που αναφερόταν στον «Τζον Σάπιρ ή *Σαίξπηρ*» από το «Στράτφορντ-απόν-Χέιβεν» και την κατηγορία της τοκογλυφίας. Το έγγραφο αυτό είναι σημαντικό για τους μελετητές του Σαίξπηρ, επειδή εξηγεί γιατί το 1576, όταν ο Ουίλιαμ ήταν δώδεκα χρόνων, ο πατέρας του αποσύρθηκε ξαφνικά από τη δημόσια ζωή (θέμα στο οποίο θα επανέλθουμε στη συνέχεια), αλλά ανακαλύφθηκε μόλις το 1983 από μια ερευνήτρια ονόματι Ουέντι Γκόουλντςμιθ.

Υπάρχουν πάνω από εκατόν εξήντα χιλιόμετρα περγαμνής με κείμενα σαν αυτό στο Εθνικό Αρχείο – σχεδόν δέκα εκατομμύρια έγγραφα συνολικά. Φυλάσσονται στο Λονδίνο και σε ένα εγκαταλελειμμένο ορυχείο αλατιού στο Τσέσαϊρ. Δεν ανήκουν βέβαια όλα στη συγκεκριμένη περίοδο που μας αφορά, αλλά είναι αρκετά για να απασχολήσουν έναν επίμονο μελετητή δεκαετίες ολόκληρες.

Ο μόνος τρόπος για να βεβαιωθεί κανείς απολύτως είναι να κοιτάξει όλα τα έγγραφα. Στις αρχές της δεκαετίας του 1900 ένα παράξενο ζευγάρι Αμερικανών, ο Τσαρλς και η Χούλντα Ουάλας, αποφάσισαν να κάνουν ακριβώς αυτό. Ο Τσαρλς δίδασκε Αγγλικά στο Πανεπιστήμιο της Νεμπράσκα. Στην αρχή του 20ού αιώνα ανέπτυξε, για άγνωστους λόγους, ξαφνικά μια εμμονή με τις λεπτομέρειες της ζωής του Σαίξπηρ, που κράτησε χρόνια. Το 1906 έκαναν με τη Χούλντα το πρώτο από τα πολλά ταξίδια τους στην Αγγλία, σκοπεύοντας να ψάξουν τα αρχεία. Τελικά, εγκαταστάθηκαν μόνιμα στο Λονδίνο. Δούλεuan έως και δεκαοκτώ ώρες την ημέρα, κυρίως στην Υπηρεσία

Δημοσίων Αρχείων, όπως λεγόταν τότε, στην οδό Τσάνσερι Λέιν, και μελέτησαν εκατοντάδες χιλιάδες –ο Ουάλας υπολόγιζε πέντε εκατομμύρια*– έγγραφα όλων των ειδών: πινάκια του Θησαυροφυλακίου, συμβόλαια ακινήτων, έγγραφα για υποστατικά, λογιστικούς ελέγχους, δικαστικά αρχεία, πράξεις σχετικές με τη μεταβίβαση περιουσίας και όλα τα υπόλοιπα σκονισμένα έγγραφα που είχαν νομική ισχύ στο Λονδίνο του 16ου και των αρχών του 17ου αιώνα.

Ήταν πεπεισμένοι ότι εφόσον ο Σαίξπηρ ήταν ενεργός πολίτης, το όνομά του θα εμφανιζόταν αναγκαστικά σε κάποια δημόσια αρχεία. Η βασική τους θεωρία ήταν σωστή, αλλά το μέγεθος της αφοσίωσης που χρειαζόταν για να πραγματοποιηθεί μια τέτοια έρευνα γίνεται φανερό μόνον όταν σκεφτεί κανείς τις ιδιαιτερότητες αυτών των αρχείων: Υπήρχαν εκατοντάδες χιλιάδες έγγραφα, χωρίς ευρετήρια ή παραπομπές, που το καθένα μπορούσε να αφορά οποιονδήποτε από τους 200.000 κατοίκους της πόλης· το όνομα του Σαίξπηρ, ακόμα και αν εμφανιζόταν κάπου, θα μπορούσε να είχε γραφτεί με ογδόντα διαφορετικούς τρόπους, να είχε μουντζουρωθεί ή να ήταν γραμμένο με συντομογραφία, σε βαθμό που να ήταν αγνώριστο· δεν υπήρχε κανένας λόγος να θεωρήσει κανείς εκ προοιμίου ότι ο Σαίξπηρ θα είχε αναμειχθεί όταν ζούσε στο Λονδίνο σε κάποια από τις υποθέσεις που καταχωρίζονταν στο δημόσιο αρχείο – κράτηση, γάμο, δικαστική διαμάχη κτλ.

Μπορούμε λοιπόν να φανταστούμε τη χαρά των Ουάλας όταν ανακάλυψαν το 1909 την καταχώριση μιας υπόθεσης που είχε εκδικάσει το Δικαστήριο Μικρών Απαιτήσεων⁵ του Λονδίνου και περιλάμβανε είκοσι έξι διαφορετικά έγγραφα, τα οποία ονομάζουμε από τότε συνοπτικά «υπόθεση Μπέλοτ – Μάουνττζοϊ (ή Μαουντζουά)». Η υπόθεση αφορά τη διαμάχη το 1612 ανάμεσα στον Κρίστοφερ Μάουνττζοϊ, έναν ουγενότο περουκιέρη, που είχε καταφύγει στην Αγγλία, και τον γαμπρό του Στίβεν Μπέλοτ για την προίκα της κόρης του περουκιέρη. Δηλαδή, ο Μπέλοτ θεώρησε ότι ο πεθερός του δεν του είχε δώσει αυτά που του είχε υποσχεθεί και του έκανε αγωγή.

* Αυτό το νούμερο είναι μάλλον υπερβολικό. Αν οι Ουάλας αφιέρωναν, ας πούμε, πέντε λεπτά κατά μέσο όρο σε κάθε έγγραφο, θα χρειαζόνταν 416.666 ώρες για να κοιτάξουν πέντε εκατομμύρια έγγραφα. Ακόμα και αν δούλευαν επί εικοσιτετραώρου βάσεως, θα τους έπαιρνε 47,5 χρόνια για να ελέγξουν αυτό το υλικό.

Φαίνεται ότι ο Σαίξπηρ εμπλεκόταν στην υπόθεση ως μάρτυρας, επειδή το 1604, όταν ξεκίνησε η διαμάχη, ήταν ενοικιαστής στο σπίτι του Μάουνττζοϊ στο Κρίπλγκεϊτ. Όταν όμως τον κάλεσε το δικαστήριο, οκτώ χρόνια αργότερα, ισχυρίστηκε – μάλλον εύλογα – ότι δεν μπορούσε να θυμηθεί τίποτα σημαντικό ως προς τη συμφωνία μεταξύ γαμπρού και πεθερού.

Το όνομα του Σαίξπηρ εμφανίζεται είκοσι τέσσερις φορές στα δικόγραφα αυτά, μαζί με μια ακόμα πολύτιμη υπογραφή – την έκτη και τελευταία μέχρι στιγμής, που είναι επιπλέον η καλύτερη και η πιο φυσική από όσες σώθηκαν. Είναι η μοναδική περίπτωση που ξέρουμε κατά την οποία ο Σαίξπηρ είχε και αρκετό χώρο στη σελίδα και σταθερό χέρι για να υπογράψει. Παρ' όλα αυτά, υπογράφει, όπως συνήθιζε, με συντομογραφία του ονόματός του: «Wllm Shakspr». Έχει επίσης μια μεγάλη μουντζούρα στο σημείο που τελειώνει το επώνυμο, μάλλον επειδή το χαρτί είναι κακής ποιότητας. Παρόλο που πρόκειται απλώς για μια ένορκη κατάθεση, είναι το μόνο έγγραφο που έχουμε στο οποίο έχουν καταγραφεί τα ίδια του τα λόγια.

Η ανακάλυψη του Ουάλας, που ανακοινώθηκε τον επόμενο χρόνο στις σελίδες του *University of Nebraska Studies* (και θα παραμείνει, υποθέτουμε, το μεγαλύτερο «λαβράκι» του εν λόγω περιοδικού) ήταν σημαντική για δύο λόγους. Μας λέει πού ζούσε ο Σαίξπηρ σε μια σημαντική περίοδο της καριέρας του: σε ένα σπίτι στη γωνία των οδών Σίλβερ και Μόνκσγουελ, κοντά στο Όλντερμανμπρι στο Σίτι του Λονδίνου. Και η ημερομηνία της κατάθεσής του, 11 Μαΐου 1612, είναι μία από τις πραγματικά ελάχιστες ημέρες της ζωής του που ξέρουμε με ββαιότητα πού βρισκόταν.

Τα έγγραφα της υπόθεσης Μπέλοτ – Μάουνττζοϊ δεν ήταν τα μόνα στοιχεία που ανακάλυψαν οι Ουάλας στη μακρόχρονη έρευνά τους. Χάρη στην προσπάθειά τους ξέρουμε την οικονομική σχέση του Σαίξπηρ με τα θέατρα Γκλόουμπ και Μπλάκφραϊαρς, καθώς και το ότι αγόρασε ένα σπίτι στην περιοχή Μπλάκφραϊαρς το 1613, μόλις τρία χρόνια πριν πεθάνει. Για τους μελετητές του Σαίξπηρ αυτά τα στοιχεία έχουν τεράστια σημασία.

Δυστυχώς, καθώς περνούσαν τα χρόνια ο Τσαρλς Ουάλας άρχισε να συμπεριφέρεται περίεργα. Έγραφε υπερβολικά εγκώμια για τον εαυτό του σε τρίτο πρόσωπο («Πριν από τις έρευνές του», έλεγε ένα

από αυτά, «και για πενήντα ολόκληρα χρόνια υπήρχε η αντίληψη, και αυτό ακριβώς διδασκόταν και στα σχολεία, ότι γνωρίζαμε για τον Σαίξπηρ όλα όσα επρόκειτο ποτέ να μάθουμε. Οι αξιοθαύμαστες ανακαλύψεις του άλλαξαν άρδην αυτή την κατάσταση... και δόξασαν την αμερικανική έρευνα») και άρχισε να γίνεται παρανοϊκός. Ήταν πεπεισμένος ότι κάποιοι άλλοι μελετητές δωροδοκούσαν τους υπαλλήλους της Υπηρεσίας Δημοσίων Αρχείων για να τους πουν ποιους φακέλους είχε παραγγείλει ο Ουάλας. Κατέληξε στο σοφό συμπέρασμα ότι η βρετανική κυβέρνηση είχε προσλάβει μυστικά έναν μεγάλο αριθμό φοιτητών για να ανακαλύψουν φακέλους για τον Σαίξπηρ πριν προσλάβει να τους δει ο ίδιος. Έκανε μάλιστα και μια σχετική ανακοίνωση σε ένα αμερικανικό λογοτεχνικό περιοδικό, με αποτέλεσμα να προκαλέσει δυσарέσκεια και στις δύο χώρες.

Καθώς του τελείωναν τα χρήματα και δεν είχε πια την υποστήριξη της πανεπιστημιακής κοινότητας, παράτησε τον Σαίξπηρ και τους Άγγλους και επέστρεψαν με τη Χούλντα στην Αμερική. Εκείνη την εποχή ο πυρετός του πετρελαίου ήταν στην κορύφωσή του στο Τέξας και ο Ουάλας κατέβασε άλλη μια φαινή ιδέα: Αποφάσισε ότι μπορούσε να καταλάβει με μια ματιά αν ένα κομμάτι γης έχει πετρέλαιο. Ακολουθώντας κάποιο κρυφό ένστικτο, έδωσε όλο το υπόλοιπο κεφάλαιο που διέθετε για να αγοράσει ένα αγρόκτημα γύρω στα 650 στρέμματα στην πόλη Γουίτσιτα Φολς του Τέξας. Βρήκε ένα από τα πλουσιότερα κοιτάσματα πετρελαίου στον κόσμο. Πέθανε το 1932, πάμπλουτος αλλά μάλλον δυστυχής.

Με τόσο λίγα αδιαμφισβήτητα στοιχεία να επεξεργαστούν, οι βιογράφοι του Σαίξπηρ έχουν ουσιαστικά τρεις εναλλακτικές: να σκαλίζουν τα νομικά έγγραφα, όπως έκαναν οι Ουάλας, να κάνουν υποθέσεις («Κάθε βιογραφία του Σαίξπηρ είναι πέντε τοις εκατό γεγονότα και ενενήντα πέντε τοις εκατό εικασίες» μου είπε ένας μελετητής του Σαίξπηρ, μάλλον αστειευόμενος) ή να πείσουν τον εαυτό τους ότι ξέρουν περισσότερα από όσα γνωρίζουν πραγματικά. Ακόμα και οι πιο σχολαστικοί βιογράφοι κάνουν κάποιες υποθέσεις –ότι ο Σαίξπηρ ήταν καθολικός ή είχε έναν ευτυχισμένο γάμο, ή του άρεσε η εξοχή, ή συμπαθούσε τα ζώα– και μέσα σε μία ή δύο σελίδες καταφέρνουν

να εμφανίσουν την υπόθεση ως βεβαιότητα. Η επιθυμία να μεταφέρει κάποιος το πιθανό ως πραγματικό είναι πάντα πολύ έντονη, για να παραφράσω τον Άλαστερ Φάουλερ.

Άλλοι πάλι παραδόθηκαν άνευ όρων στη φαντασία τους. Μια αξιοσέβαστη και σοβαρή κατά τα άλλα πανεπιστημιακός της δεκαετίας του 1930, η Κάρολαϊν Φ. Ε. Σπέρτζον του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, ήταν πεπεισμένη ότι μπορούσε να καταλήξει σε κάποια συμπεράσματα για την εμφάνιση του Σαίξπηρ μελετώντας προσεκτικά τα έργα του. Ανακοίνωσε λοιπόν με μεγάλη αυτοπεποίθηση (στο βιβλίο της *Shakespeare's Imagery and What It Tells Us* [Η εικονοποιία του Σαίξπηρ και τι μας διδάσκει]) ότι ήταν ένας «γεροδεμένος άντρας, μάλλον κοντός, με αρμονικές κινήσεις, ευκίνητος και σβέλτος, με μάτι που πήγαινε κατευθείαν στον στόχο του» και ότι ήταν άνθρωπος που «τον ευχαριστούσε ιδιαίτερα να κινείται γρήγορα και με άνεση. Θεωρώ ότι είχε καθαρό πρόσωπο με μάλλον ανοικτό χρώμα, το οποίο, όταν ήταν νέος, άλλαζε εύκολα αποκαλύπτοντας τα συναισθήματά του».

Εντωμεταξύ, ο Άιβορ Μπράουν, συγγραφέας ιστορικών βιβλίων για το ευρύ κοινό, βασιζόμενος στο ότι ο Σαίξπηρ αναφέρει στα έργα του αποστήματα και εξανθήματα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι κάποια στιγμή μετά το 1600 ο Σαίξπηρ «υπέστη σοβαρή μόλυνση από σταφυλόκοκκο» και από τότε «τον ταλαιπωρούσαν συχνά “καλόγεροι”».

Διάφοροι μελετητές των σονέτων του Σαίξπηρ, από την άλλη μεριά, είχαν εντυπωσιαστεί από τις δύο αναφορές που κάνει στη κωλότητα, δηλαδή μία στο Σονέτο 37:

*Τον γερασμένου τον πατέρα η παρηγοριά
είναι ο γιος του και της νιότης του η ζωνιάνια,
έτσι κι εμένα που η Τύχη η ζηλόφθονη έκανε κωλό
καρά μού δίνει η αξία και η πίστη η δική σου.*

και μία ακόμα στο Σονέτο 89:

*Για κάποιο ελάττωμα αν πεις πως μ' εγκατέλειψες,
εγώ το δίκιο σου ευθύς θα υποστηρίξω,
αν κοιτώ με πεις, θ' αρχίσω να κοιτσαίνω.*

Και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ήταν ανάπηρος.

Πραγματικά, δεν μπορεί κανείς να τονίσει με μεγαλύτερη έμφαση ότι δεν υπάρχει κανένα στοιχείο –ούτε η παραμικρή ένδειξη– για τα συναισθήματα και τις απόψεις του Σαίξπηρ. Μπορούμε να ξέρουμε μόνο το αποτέλεσμα του έργου του, όχι τις αιτίες που το δημιούργησαν.

Ο Ντέιβιντ Τόμας δεν εκπλήσσεται καθόλου που είναι τόσο σκοτεινή φυσιογνωμία ο Σαίξπηρ. «Τα ντοκουμέντα που έχουμε για τον Ουίλιαμ Σαίξπηρ είναι ακριβώς αυτά που θα περιμέναμε για ένα άτομο της κοινωνικής του τάξης τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο» λέει. «Μας φαίνονται ανεπαρκή επειδή είναι τόσο μεγάλο το ενδιαφέρον μας γι' αυτόν. Η αλήθεια είναι ότι ξέρουμε περισσότερα για τον Σαίξπηρ απ' όσα ξέρουμε για οποιονδήποτε άλλο δραματουργό της εποχής του».

Έχουμε τεράστια κενά σε σχέση με όλες σχεδόν τις προσωπικότητες αυτής της περιόδου. Ο Τόμας Ντέκερ ήταν από τους γνωστότερους θεατρικούς συγγραφείς της εποχής, αλλά τα μόνα που ξέρουμε για τη ζωή του είναι ότι γεννήθηκε στο Λονδίνο, ήταν πολυγραφότατος και ήταν συνήθως πνιγμένος στα χρέη. Ο Μπεν Τζόνσον ήταν ακόμα πιο διάσημος, αλλά πολλές από τις πιο σημαντικές λεπτομέρειες της ζωής του –πότε και πού γεννήθηκε, ποιοι ήταν οι γονείς του, πόσα παιδιά είχε– παραμένουν άγνωστες ή ασαφείς. Για τον σπουδαίο αρχιτέκτονα και σκηνογράφο Ινίγκουο Τζόουνς δεν ξέρουμε απολύτως τίποτα όσον αφορά τα τριάντα πρώτα χρόνια της ζωής του, εκτός από το γεγονός ότι σίγουρα ήταν ιστορικό πρόσωπο.

Είναι εντυπωσιακό πόσο εύκολα ξεθωριάζουν τα γεγονότα και μέσα σε τετρακόσια χρόνια πολλά από αυτά απλώς σβήνουν και χάνονται. Ένα από τα πιο δημοφιλή θεατρικά έργα της εποχής ήταν *Ο Άρντεν από το Φέβερσαμ*, αλλά σήμερα κανείς δεν ξέρει ποιος το έγραψε. Μόνο από καθαρή και ευτυχή σύμπτωση ξέρουμε τον συγγραφέα κάποιου έργου της εποχής. Ο Τόμας Κιντ έγραψε το πιο πετυχημένο θεατρικό εκείνης της περιόδου, την *Ισπανική Τραγωδία*. Αυτό το γνωρίζουμε απλώς και μόνο επειδή αναφέρεται τυχαία σε κάποιο κείμενο που γράφτηκε είκοσι περίπου χρόνια μετά τον θάνατό του (και ήταν άγνωστο σχεδόν για διακόσια χρόνια).

Αυτό που έχουμε από τον Σαίξπηρ είναι τα έργα του –όλα εκτός από ένα ή δύο– κι αυτό κυρίως χάρη στις προσπάθειες των συνε-

γατών του Χένρι Κοντέλ και Τζον Χέμινγκς, που συγκέντρωσαν μετά τον θάνατό του ολόκληρο σχεδόν το έργο του σε έναν τόμο, το περίφημο *Πρώτο Φόλιο*, το οποίο αποτελεί εξαιρετικά αξιόπιστη πηγή. Και μάλιστα είμαστε πάρα πολύ τυχεροί που έχουμε τόσα έργα του Σαίξπηρ, γιατί τα περισσότερα έργα του 16ου και των αρχών του 17ου αιώνα έχουν χαθεί. Ελάχιστα χειρόγραφα οποιουδήποτε συγγραφέα σώθηκαν. Ακόμα και από τα θεατρικά που είχαν τυπωθεί τα περισσότερα έχουν εξαφανιστεί. Στη θεατρική σκηνή του Λονδίνου ανέβηκαν περίπου τρεις χιλιάδες έργα από τη γέννηση του Σαίξπηρ μέχρι το 1642, όταν οι Πουριτανοί έκλεισαν τα θέατρα, εκφράζοντας την αντίθεσή τους στη διασκέδαση. Το ογδόντα τοις εκατό από αυτά το ξέρουμε μόνο από τους τίτλους. Από την εποχή του Σαίξπηρ σώζονται τα κείμενα μόνο 230 περίπου έργων. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται και τα 38 του ίδιου του Σαίξπηρ – που είναι το δεκαπέντε τοις εκατό περίπου του συνόλου, δηλαδή ένα εξαιρετικά υψηλό ποσοστό.

Ακριβώς επειδή σώζεται το μεγαλύτερο μέρος του συνολικού έργου του Σαίξπηρ είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε ότι ξέρουμε τόσο λίγα για τον άνθρωπο. Αν είχαν σωθεί μόνο οι κωμωδίες του, θα τον θεωρούσαμε μάλλον ρηκό. Αν είχαμε μόνο τα σονέτα, θα λέγαμε ότι ήταν άνθρωπος με σκοτεινά πάθη. Από τα υπόλοιπα έργα του θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι αλλού εμφανίζεται αριστοκρατικός, αλλού εγκεφαλικός, μεταφυσικός, μελαγχολικός, μακιαβελικός, νευρωτικός, ξέγνοιαστος, τρυφερός και άλλα πολλά. Ο Σαίξπηρ ήταν όλα αυτά – ως συγγραφέας βέβαια. Δεν έχουμε ιδέα τι ήταν ως άνθρωπος.

Επειδή λοιπόν έχουμε ένα τόσο πλούσιο έργο, αλλά μέσα σε ένα τόσο φτωχό πλαίσιο, οι μελετητές επικεντρώνονται με μανία σε όσα μπορούμε να γνωρίζουμε. Έχουν μετρήσει πόσες ακριβώς λέξεις έγραψε, έχουν καταγράψει όλες τις σημειώσεις και όλα τα σημάδια που έχουν βρεθεί. Μας πληροφορούν ότι τα έργα του Σαίξπηρ περιέχουν 138.198 κόμματα, 26.794 τελείες και 15.785 ερωτηματικά. Ότι αναφέρει τα αυτιά 401 φορές στα έργα του, ότι η έκφραση *dunghill* (κατά λέξη σωρός από κοπριά)⁶ εμφανίζεται δέκα φορές και η λέξη *dullard* (βλακόμετρο) δύο. Ότι τα πρόσωπα στα έργα του αναφέρονται στην αγάπη 2.259 φορές και στο μίσος μόνο 183. Ότι χρησιμοποίησε την

έκφραση *damned* (καταραμένος)⁷ 105 φορές και *bloody* (αιματοβαμμένος)⁸ 226, αλλά μόνο δύο το *bloody-minded* (αιμοδιψής). Ότι έγραψε 2.069 φορές το τρίτο πρόσωπο του έχω με τον αρχαϊκό τύπο *hath* και μόνο 409 με τον τύπο *has*, που επιβίωσε μέχρι σήμερα. Ότι μας κληροδότησε συνολικά 884.647 λέξεις, μέσα σε 31.959 αποστροφές, που καλύπτουν 118.406 στίχους.

Από αυτά συμπεραίνουμε όχι μόνο τι έγραψε, αλλά και τι διάβασε. Ο Τζέφρι Μπάλαφ αφιέρωσε ολόκληρη σχεδόν τη ζωή του για να ανακαλύψει από πού πιθανόν προέρχεται οτιδήποτε αναφέρει ο Σαίξπηρ. Το αποτέλεσμα της έρευνάς του είναι ένα οκτάτομο έργο, όπου εκθέτει λεπτομερώς όχι μόνο τι ήξερε ο Σαίξπηρ, αλλά και από πού το ήξερε. Ένας άλλος ερευνητής, ο Τσάρλτον Χίνμαν, κατάφερε να εντοπίσει διαφορετικούς στοιχειοθέτες που είχαν ασχοληθεί με τα κείμενα του Σαίξπηρ. Συγκρίνοντας διαφορετικές προτιμήσεις ως προς την ορθογραφία συγκεκριμένων λέξεων, σε συνδυασμό με ιδιορρυθμίες ως προς τη στίξη, τη χρήση κεφαλαίων, τα περιθώρια του κειμένου και άλλα παρόμοια, ο Χίνμαν μαζί με άλλους μελετητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι εννέα διαφορετικοί στοιχειοθέτες είχαν επιμεληθεί αυτά τα κείμενα. Γι' αυτό άλλωστε έχει διατυπωθεί –με κάθε σοβαρότητα– η άποψη ότι χάρη στην έρευνα του Χίνμαν, που λίγο απέχει από τη δουλειά των αστυνομικών της δίωξης, ξέρουμε περισσότερα για το ποιος έκανε τι στο τυπογραφείο του Άιζακ Τζάγκαρντ, όπου τυπώνονταν τα έργα του Σαίξπηρ από τον ίδιο τον Τζάγκαρντ.

Φαίνεται λοιπόν ότι ο Σαίξπηρ είναι ακαδημαϊκή εμμονή μάλλον παρά ιστορικό πρόσωπο. Αν ρίξει κανείς μια ματιά στα περιεχόμενα των επιστημονικών περιοδικών που αφορούν εκείνον και την εποχή του, θα διαπιστώσει ότι γίνονται επίμονες έρευνες για θέματα όπως «Γλωσσολογική και πληροφοριακή εντροπία στον *Οθέλλο*», «Ασθένειες του ωτός και φόνος στον *Άμλετ*», «Κατανομές Poisson στα σονέτα του Σαίξπηρ», «Ο Σαίξπηρ και το έθνος του Κεμπέκ», «Ήταν άντρας ή γυναίκα ο *Άμλετ*;» και άλλα εξίσου ευφάνταστα.

Έχει χυθεί τόσο μελάνι για τον Σαίξπηρ, που το πράγμα αγγίζει τα όρια του γελοίου. Αν αναζητήσετε πληροφορίες για τον Σαίξπηρ ως συγγραφέα στους καταλόγους της Βρετανικής Βιβλιοθήκης, θα βρείτε 13.858 καταχωρίσεις (ενώ αντίθετα για τον Μάρλοου, για παρά-

δειγμα, υπάρχουν μόνον 455). Αν ψάχνετε για τον Σαίξπηρ γενικά, θα βρείτε 16.092 καταχωρίσεις επιπλέον από τις προηγούμενες. Στη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου στην Ουάσινγκτον υπάρχουν επτά χιλιάδες μελέτες για τον Σαίξπηρ –χρειάζονται είκοσι χρόνια για να τις διαβάσεις όλες, αν διαβάζεις μία την ημέρα– και όπως φαίνεται και από το βιβλίο που κρατάτε αυτή τη στιγμή ο αριθμός αυτός αυξάνεται σταθερά. Στο περιοδικό *Shakespeare Quarterly* [Τριμηνιαία Επιθεώρηση του Σαίξπηρ], που συγκεντρώνει την πληρέστερη βιβλιογραφία για τον συγγραφέα, εμφανίζονται κάθε χρόνο περίπου τέσσερις χιλιάδες καινούργιες σοβαρές μελέτες – βιβλία, μονογραφίες κτλ.

Για να απαντήσω στο εύλογο ερώτημα γιατί έγραψα αυτό το βιβλίο, πρέπει να πω πως δεν σκέφτηκα ότι ο κόσμος χρειάζεται άλλο ένα βιβλίο για τον Σαίξπηρ, αλλά μάλλον ότι το χρειάζεται αυτή η σειρά.⁹ Ο στόχος είναι απλός: Να δούμε τι ξέρουμε για τον Σαίξπηρ –πραγματικά– με βάση τα αρχεία που σώζονται.

Αυτός άλλωστε είναι και ένας από τους λόγους που το βιβλίο είναι τόσο μικρό.

ΜΙΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΟΥ ΠΡΟΧΩΡΑ ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΘΕΩΡΙΕΣ
ΣΥΝΩΜΟΣΙΑΣ ΓΙΑ ΝΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙ ΤΗΝ ΟΥΣΙΑ:
ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΣΠΟΥΔΑΙΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ.

Όσα ξέρει ο Bryson τα διηγείται
με αυτοπεποίθηση και πολύ χιούμορ.

Daily Mail

Το κείμενο ρέει αβίαστα
χωρίς την παραμικρή ασάφεια.

The Sunday Times

Ο Ουίλιαμ Σαίξπηρ, το πιο σημαντικό πρόσωπο των αγγλικών γραμμάτων, μας άφησε κληρονομιά περίπου ένα εκατομμύριο λέξεις. Για τη ζωή του, όμως, γνωρίζουμε ελάχιστα και σκόρπια γεγονότα που φωτίζουν τον λαβύρινθο από υποθέσεις για το ποιος πραγματικά ήταν. Μέσα από αυτό τον λαβύρινθο ο Bill Bryson μας οδηγεί με ζωντανή αφήγηση και χιούμορ, για να μας αποκαλύψει τον Σαίξπηρ ως άνθρωπο.

Αξιολογώντας προσεκτικά και τεκμηριωμένα τα συμπεράσματα προηγούμενων μελετών, ο Bryson επικεντρώνεται στο τι πραγματικά ξέρουμε για τον Σαίξπηρ και ταυτόχρονα αποτίει φόρο τιμής στον δραματουργό με το μοναδικό ταλέντο και την αστείρευτη ευρηματικότητα.

ΣΕΙΡΑ
ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΖΩΗΣ
ΜΕΓΑΛΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ

Υπεύθυνος σειράς: Ηλίας Μαγκλίνης

ISBN: 978-618-03-2997-1

9 786180 329971

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82997

metaixmio.gr